

A szakmai képzésben résztvevők értékpreferenciái és politikai rokonszenvei – kvantitatív megközelítés

I. Bevezetés

Munkánkban a szakmai képzésben résztvevők (szakiskolai tanulók) érték-preferenciáit és politikai rokonszenveit kívánjuk bemutatni komplex módon (élve a kvantitatív és kvalitatív megközelítések előnyeivel egyaránt). Kutatásunk első – jelen írás alapjául szolgáló – kvantitatív szakaszában az Ifjúság2000 és az Ifjúság2004 8000 fős, a 15–29 éves korosztályra, kistérségi szinten reprezentatív vizsgálat szakmai képzésben résztvevő mintegy kétszer 400 fős almintájának összehasonlító másodanalízisére kerítünk sort, felhasználva néhány releváns adatot az idő közben elkészült Ifjúság2008 nagymintás (8000 fős) vizsgálatból.

Mielőtt empirikus eredményeinket bemutatnánk, érdemes szót ejtenünk azokról a kutatásunkat megalapozó munkákról, amelyek az ifjúság, a rendszerváltozást követő politikai szocializációjának jellegzetességeiről szólnak.

II. Az út idáig

II. 1. A Kádár-rendszer hagyatéka – kontinuitási elemek az ifjúság szocializációs mintázataiban

Mára már közhelynek számít a társadalomtudományokon belül, hogy nem lehet csak úgy „általában” politikai szocializációról beszélni mint valami univerzális jelenségről, hanem csak konkrét politikai rendszerek viszonyai között zajló szocializációról. Ebből következően a szocialista, diktatórikus viszonyok között zajló

szocializáció a szocialista politikai rendszerek következménye és konstitutív eleme volt. Ez a politikai szisztéma a rendszer logikájának megfelelő szocializációt működtette.¹

A monopolisztikus egypárti keretek között rendeződött hatalmi intézmények arra törekedtek, hogy a politikán kívüli világ (jog, tudomány, kultúra, gazdaság stb.) minél nagyobb részét minél jelentősebb politikai ellenőrzés és irányítás alá vonják. A diktatórikus logikából következően a magánszféra (család) sem jelentett kivételt a vázolt sajátosságok alól, ahol a szocializációnak talán legrelevánsabb folyamatai zajlottak. A magánszférába történő beavatkozás különösen kitüntetett tárgyává vált a politikai szocializáció, amelytől a rendszer fenntartói a szisztéma generációkon átörökölt elfogadását és támogatását remélték. A szándékolt elsődleges cél az alattvalói státus elfogadtatása, ezáltal a magyar társadalom depolitizálása lett.

Rá kell mutatnunk ugyanakkor arra is, hogy a Kádár-rendszer politikai szocializációjának legszembetűnőbb jellegzetességévé a hazugságon alapuló kettősség vált.² Élesen kettévált ugyanis a felülről lefelé irányuló, erősen központosított, meghatározó szocializációs ágensek (pl. iskola, ifjúsági szervezetek, hadsereg, tömegkommunikáció stb.) bevonásával biztosított direkt szocializációs mechanizmus, illetve a privát szféra alulról építkező, spontán, gyakran indirekt szocializációs folyamata. Ezt a spontán, részben a rendszer által ellenőrizetlen szocializációt elsősorban a család (és részben a kortárs csoport) biztosította.

Szabó Ildikó megkerülhetetlen munkájában³ a család Kádár-rendszer alatti szocializációs

stratégiáját vizsgálva, két jellegzetességre hívta fel a figyelmet: (1) a politikától való távolságtartásra, illetve (2) a politikai konfliktusok elkerülésének szándékára. Ezen stratégiák lényegét Szabó abban ragadta meg, hogy a családok elsődleges feladatává vált a privát élet védelmének biztosítása, az autonómiák oly módon történő kialakítása, amelynek nem részese többé a politikum világa.

A következmények tragikusak, mi több, még ma is hatással bírnak a magyar politikai kultúrára és a szocializációs folyamatokra.

- Megváltozik a családi nyilvánosság szerkezete. A szülők vagy kizárták a politizálásból a gyermeket, vagy bevonták ugyan őket „az igazság világába”, ám egyúttal felhívták a figyelmüket arra, hogy a családban elhangzottak nem képezhetik részét a külső, a privát szférát elhagyó kommunikációnak.
- Konfliktusmentes viszony kialakítása a politikai hatalommal. A stratégiának köszönhetően a politikai értékek átadása ennek rendelődött alá, így a konformizmus tűnt a legjárhatóbb útnak.

E két hatás eredője:

- (1) Így a gyermek a családtól leginkább a politikához való passzív viszonyt tanulja meg, illetve a privát szféra depolitizáltságának a fenntartására való törekvést.⁴
- (2) A fiatalokban a szocializációjuk során nem alakul ki a politikai részvétel igénye.
- (3) A családok, illetve a szülők azáltal, hogy visszafogják a tudatos politikai szocializációs tevékenységüket, tulajdonképpen magukra hagyják a következő generációkat a politika világában való eligazodásban.
- (4) A családi szocializáció megerősítheti a fiatalokban azt a tapasztalatot, hogy a politika független a mindennapoktól, továbbá azt, hogy az érdekérvényesítésnek az egyéni útját kell keresni, illetve bejárni.

II. 2. A magyar fiatalok politikai szocializációs jellegzetességei a rendszerváltás után

A szocialista rendszer összeomlása magával hozta a politikai szocializáció egész feltételrendszerének megváltozását. A leglátványosabb változás talán abban ragadható meg, hogy a korai pártosodás és civil aktivitás kiteljesedésének időszakában a politika a médiumokon keresztül benyomult a mindennapi életbe. Szabó Miklós szavaival élve: a privát szféra visszavette a politizálás jogát.⁵ A politika intézményesült, s ennek következtében módosult a politika fogalma is. A korábbi diktatórikus évtizedek távolinak tűnő, átmoralizált politika-képének helyébe egy nagyon is megérinthető kép került, a pártok sokszínű világával, a civil társadalom újjáéledésével, az érdekek és értékek pluralizálódásával.

A politika „földreszállását” azonban a gyors kiábrándulás követte. A rendszerváltással együtt járó szociális-, gazdasági- és politikai feszültségek közepette sokak szocializációs tanulsága lett, hogy a politika „úri huncutság”, valami „mocskos dolog”, s azzá válik az is, aki a politizálásnak szenteli életét.⁶

Gaszó Ferenc és Laki László a kilencvenes évek közepén végzett közös kutatásaikban éppen erre a feszültségre hívja fel a figyelmet.⁷ Árnyaltan mutatják be, hogy a fiatal generációk várakozásai és a kialakult állapotok között milyen mély szakadék tátong. A fiatalok túlnyomó többsége ugyanis a rendszerváltás tényét a gazdasági felemelkedéssel, a képviselői demokrácia intézményeinek zavartalan kiépülésével és működésével, illetve pozitív társadalmi és személyes perspektívák reményével azonosította.⁸ Ehelyett a mindennapi életben létbizonytalansággal, egzisztenciális fenyegetettséggel találkoztak. A szerzők megállapításai szerint a fiataloknak a gazdasági fellendüléssel összefüggő reményei fokozatosan megcsappantak.

Mindebből adódóan semmi meglepő nincs abban, hogy a fiatalok csaknem felére jellemző elégedetlenség az új kapitalista rendszer egé-

szére vonatkozó negatív attitűdökben összegeződött. Ezek legfontosabb jellegzetességei – a szerzők szerint – a következők:

- Az új demokratikus hatalmi és uralmi szerkezet működése tömeges méretű elégedetlenséget kelt a fiatal generációk körében. A fiatalok szerint a rendszeranomáliák azzal függenek össze, hogy Magyarországon még távolról sem bontakozott ki teljes körűen a demokratikus szerkezetek és szervezetek működése.
- A politikai-hatalmi működés számukra olyan átláthatatlan világ, – hasonlóan a Kádár-rendszer politikai berendezkedéséhez (kiemelés tőlünk) – amit az állampolgárok nem képesek befolyásolni. Az a sztereotípiá alakult ki a fiatalok körében, hogy a politikusok főleg partikuláris érdekeket képviselnek, és a társadalmi-politikai berendezkedést az állampolgárok részvételi igényeinek kikapcsolásával képzelik el („az egyszerű emberek mindig ki vannak zárva a hatalomból”).
- A demokratikus intézményekkel (Pl. pártok, parlament, kormány, szakszervezetek) szembeni bizalmatlansági faktor meglehetősen erős. Ez tulajdonképpen azt jelenti, hogy a rendszerváltás nyomán kialakult új demokratikus szisztéma sem a létfeltételek-létebiztonság, sem pedig az uralmi-hatalmi szerkezet működése tekintetében nem kínált vonzó azonosulási felületet a fiatal nemzedék többsége számára.⁹

A szerzők szerint ez a kiábrándultságérzet nem jelenti az ország demokratikus politikai berendezkedésének automatikus elvetését, ugyanakkor rávilágítanak arra, hogy a fiatalok a rendszer működését korántsem találják optimálisnak. Ez a kikristályosodott szemlélet ugyanakkor komoly szocializációs következményekkel jár. Itt elég, ha csak arra utalunk, hogy már a '90-es évek közepén megjelenik a politikával szembeni közöny, elfordulás, a hatalom távolságának, elidegenedtségének érzése. Gázsó és Laki megjegyzi továbbá, hogy a felnövekvő nemzedék a távolságtartás jegyében elzárkózik az intézményes politizálástól, a civil aktivitás-

tól (társadalmi mozgalmak), és egyáltalán a kollektív szereplési formáktól.¹⁰

Hasonló megállapításra jut Örkény Antal is.¹¹ Egy 1996-ban végzett középiskolás mintán alapuló kutatás összefoglalójaként megállapítja, hogy az állampolgári magatartás megjelenése gyenge a fiatalok körében, ami azt jelenti, hogy passzivitás mutatkozik a legkülönbélebb társadalmi cselekvési módok (pl. iskolai kérdések, társadalmi problémák) irányában. Ez a magatartás Örkény szerint abból táplálkozik, hogy a politika világa iránt ellenséges érzelmeket táplálnak, a politika szféráját lenézik és elutasítják. Új fejleményként ugyanakkor megjegyzi, hogy a fiatalok politikai ismeretei nagyon gyengék, sőt több esetben zavarosak. Nem ismerik például a demokratikus intézmények működését, és nem képesek a politika egyes szereplőit sem megkülönböztetni egymástól.

A szerzőnek a politikai ismeretekről készített vizsgálatai azonban a jelen kutatás szempontjából további fontos információkkal bírnak.¹² Megállapítja, hogy a fiatal generációk politikai ismeretszintje elsősorban az iskolatípus és a nem alapján mutat releváns különbséget, bár a két tényező közül az iskolatípus hatását véli erősebbnek. Bemutatja, hogy a fiúk a politikáról rendre magasabb ismeretszinttel rendelkeznek, mint a lány tanulók, ám az érettségit nyújtó iskolák (gimnázium, szakközépiskola) olyan ismeretekhez juttatják a lányokat is, hogy ezek információi a politika világáról meghaladják a szakmunkásképzőbe járó fiúk ismeretszintjét. Ebből adódóan levonja azt a következtetést, hogy az egyes iskolatípusok tanulóinak minél magasabb a műveltségi szintje, annál inkább várható, hogy a politikai tudásuk is magasabb lesz, illetve emelkedik.

Örkénynek Szabó Ildikóval végzett közös kutatásai számunkra még egy jelentős újdonsággal bírnak.¹³ Szabónak a Kádár-rendszer időszakában végzett – és általunk néhány oldallal ez előtt tömören bemutatott – kutatásaihoz képest a szerzők meglepődve tapasztalták, hogy a fiatal korosztályon belül a kilencvenes évek közepéig eltelt időben jelentősen visszaesett – az amúgy

sem jelentős – érdeklődés a politika iránt. Amíg a '70-80-as években a fiatalok 12-12 százaléka jelezte, hogy nagyon érdeklődik a politika iránt, addig a kilencvenes évek közepére a hasonlóan vélekedő fiatalok aránya – életkortól és iskolatípustól függően – 3-6 százalékra esett vissza.¹⁴ Megállapították, hogy amíg a középiskolában töltött időszak alatt a gimnazisták és szakközépiskolások érdeklődése – relatíve – kiszélesedik, addig a szakmunkástanulóké a nyolcadik osztályosok átlaga körül marad.

A szocialista időszakban tapasztalt relatív érdeklődés rendszerváltás utáni időszakban mért visszaesése mögött a kutatók a következő indokokat vélték felfedezni:

- a rendszerváltás után a politika jelentéstartalma megváltozott;
- a felfokozott belpolitikai várakozások kiábrándultságba torkollottak;
- s mindezekről függetlenül általában csökkent a társadalmi élet politikai meghatározottsága (diktatúrából demokráciába).

A politikát távoli világgént értelmezi a Gazsó Tibor – Szabó Andrea szerzőpáros is.¹⁵ Álláspontjukat három, az ifjúságra vonatkozó szocializációs jellegzetesség aprólékos bemutatásával bizonyították.

(1) A politikai iránti érdeklődés alacsony intenzitása.

Az Ifjúság2000 adatai alapján a kutatók megállapítják, hogy a 15-29 éves korosztály alig egytizede található a politika iránt érdeklődők táborában. Ők is leszögezik azt a korábbi kutatások által már lefektetett szociológiai törvényszerűséget, hogy a politika iránti érdeklődés és az iskolázottság szintje között szignifikáns kapcsolat regisztrálható. Azaz a magasabb iskolázottsághoz magasabb politika iránti affinitás kötődik.¹⁶

(2) A politikai részvétel, a szervezethez való alacsony szintje.

A kutatás megállapította, hogy a hazai közéleti szervezetek nem képesek a 15-29 éves korosztályt komolyabb mértékben aktivizálni. Ebből adódóan ezek az organizációk nem

tudják értékközvetítő és értékátadó funkciójukat betölteni. A politikától való távolságot mi sem jelzi jobban, miszerint a mintába került 8000 fiatal közül összesen 32-en jelezték, hogy tagjai valamely politikai szervezetnek.¹⁷ A szerzők deklarálták továbbá, hogy a tagságot (szervezettséget) leginkább a politika iránti érdeklődés motiválja. Minél inkább érdeklődik valaki a politika iránt, annál nagyobb a valószínűsége, hogy – akár több – szervezeti kötöttséggel bír.

(3) A választási részvételi szándék alacsony szintje.

A fiatalok passzivitása tetten érhető – az Ifjúság2000 vizsgálata szerint – a demokratikus intézményi berendezkedést legitimáló választási részvételi hajlandóságon is. A fiatal korosztály szavazati joggal rendelkező tagjai több mint fele vagy nem tudott, vagy nem akart támogatott pártot megnevezni, sőt mintegy egyötödük egyértelműen kijelentette, hogy nem kíván részt venni a parlamenti választásokon.¹⁸ Ez a szerzők szerint arra vezethető vissza, hogy a fiatalok bizalmatlanok a politikai elittel szemben, attól tartva, hogy a politikai osztály elsősorban saját érdekeit veszi figyelembe a politikai döntéshozatali folyamatban.

Összességében – a bemutatott kutatások alapján – megállapíthatjuk, hogy a magyar fiatalok túlnyomó többsége a rendszerváltás után szinte azonnal távoli és nem kívánt világgént tekint a politikára.¹⁹ A többség számára minden, ami a politikai szférához kötődik, nehezen átlátható, már-már érdektelen történés.

III. A kérdőíves kutatás alapján a kutatás legfontosabb megállapításai

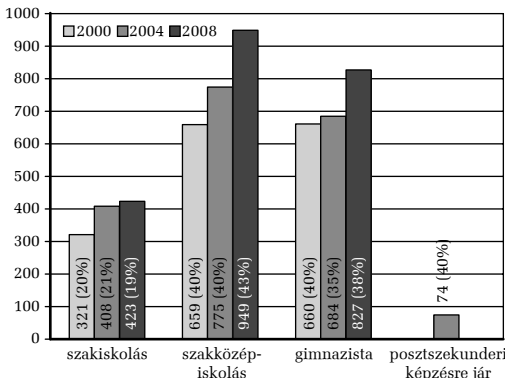
Az alábbiakban ismertetésre kerülő adatok másodelemzés révén készültek, három, egyenként 8000 fős, 15–29 éves korcsoportra reprezentatív vizsgálatok egy-egy almintája alapján. Minden kutatás ún. systemfile-ből leválogattuk a szak-

iskolai tanulókat, a szakközépiskolásokat és a gimnazistákat. Véleményünk szerint önmagában a szakiskolai fiatalokra vonatkozó adatok ismertetése keveset mond, a kortárscsoportokkal való összehasonlítás jelzi igazán azokat a jellegzetességeket, különbözőségeket és hasonlóságokat, amelyek ennek a speciális rétegnek a sajátjai. Ezek révén igyekszünk feltárni a kutatási kérdésünkben megfogalmazottakat, tehát azt, hogy a szakiskolás fiatalok képesek-e vagy akarnak-e normakövető állampolgárokként szocializálódni a jelenlegi magyar társadalomba.

Néhány alapidemográfiai mutató a vizsgált korosztályról

Vizsgálatunkban a szakiskolai tanulók, a szakközépiskolások és a gimnazisták gondolkodásmódját, attitűdjeit elemezzük. Az alábbi ábra jelzi, hogy a három nagymintás felvételben mekkora volument és mekkora súlyt képviselnek a szakképző intézményekben tanuló, valamint referenciacsoportként a kortárs tanuló fiatalok.²⁰ 2000-ben 321, míg 2004-ben 408 szakiskolás fiatal került a mintába, 2008-ban viszont 423 fő. Mindez azt jelenti, hogy 2000-ben a minta valamivel több mint négy, 2004-ben és 2008-ban pedig öt százalékát tették ki a szakiskolások.

1. ábra. A szakiskolások, a szakközépiskolások és a gimnazisták megoszlása az Ifjúság2000, az Ifjúság2004 és az Ifjúság2008 vizsgálatban (százalékos megoszlás)

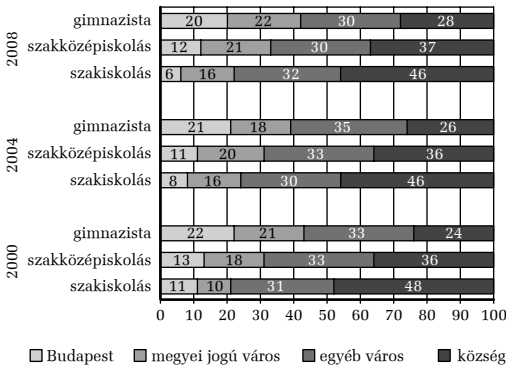
A posztsekunderi képzésre járók 2000-ben még olyan kicsiny arányt képeztek a mintában, hogy azok elemzésére semmiféle lehetőség sincs.

A saját kortárscsoporton belül azonban a szakiskolások aránya nagyjából azonos, 20–20 százalék.²¹

Minden ifjúságszociológiai vizsgálat lényegében a rendszerváltozástól kezdődően felhívja a figyelmet a középszintű oktatásban résztvevő fiatalok közötti erős szocio-demográfiai természetű megosztottságra.²² Ennek alapja, hogy a magyar iskolarendszer képtelen a születéskor már meglévő társadalmi egyenlőtlenségek kompenzálására. A kibocsátó család társadalmi háttere, valamint a fiatal születési helye alapvetően határozza meg későbbi oktatási és munkavállalói karrierjét, ezzel összefüggésben pedig társadalmi státusát, helyét a magyar társadalomban. Néhány fontosabb adattal kívánjuk alátámasztani állításunkat.

A három nagymintás ifjúsági felvétel alapján egyértelműen bizonyítható, hogy a szakiskolák elsősorban a községekben élő fiatalok számára nyújtanak az alapszintű oktatást követően továbbképzési lehetőséget. A három vizsgálatban lényegében konstans módon a községekben lakó kortárs fiatalok mintegy 46 százaléka járt szakiskolába. A 2. ábrából az is kitűnik, hogy a felsőoktatási intézményekbe való bekerülést legjobban lehetővé tevő gimnázium leginkább a nagyvárosi és fővárosi fiatalok számára jelent továbblépési lehetőséget. Talán némileg árnyalja a képet, hogy 8 év távlatában, kis mértékben ugyan, de növekedett a jelenleg gimnáziumba járó és községben lakó fiatalok aránya (24-ről 28 százalékra). Összességében azonban egyértelmű a gimnáziumokba és a szakiskolákba járók közötti alapvető különbség. A községekben élők körében általánosságban is a legkedvezőtlenebb a fiatalok iskolázottsági szintje. A három vizsgálat alapján a 15–29 éves fiatalok negyede általános iskolai végzettséggel rendelkezik, s mindössze tizedüknek van felsőfokú végzettsége.²³

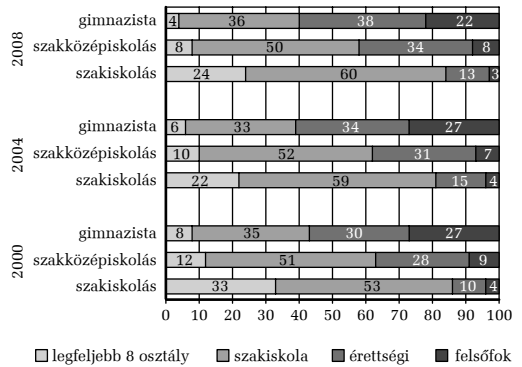
2. ábra. A szakiskolások, a szakközépiskolások és a gimnazisták megoszlása állandó lakhely szerinti település típusa szerint (százalékos megoszlás)

A másik szocio-demográfiai tényező, amely utal a szakiskolai tanulók sajátos társadalmi helyzetére az apa legmagasabb befejezett iskolai végzettsége szerinti megoszlás. Az adatokból szinte lineáris összefüggés tárható fel, azaz minél magasabb a középszintű oktatási intézménybe járó diák édesapjának legmagasabb befejezett iskolai végzettsége, annál valószínűbb, hogy a diák gimnáziumi tanuló lesz. És fordítva. A 2000-ben, 2004-ben és 2008-ban szakiskolába járó fiatalok kibocsátó családjában döntő részben a legfeljebb 8 osztályt végzett vagy szakmunkás-bizonyítvánnyal rendelkező apák találhatók. A szakiskola tehát – mind a mai napig, mindenféle direkt politikai beavatkozás és munkaerő-piaci nyomás ellenére – az alacsonyabban iskolázottságú szülők gyermekei számára jelent továbbtanulási lehetőséget. Az anya esetében ugyanis még markánsabbak a különbségek. Hogy csak a két szélső értéket említsük, például 2008-ban a szakiskolás fiatalok körében a legfeljebb 8 osztályt végzett anyák aránya 37 százalék, a gimnazistáknál pedig 8 százalék volt. Diplomás anyá gyermeke 4 százalékban szakiskolás és 27 százalékban gimnáziumba jár.

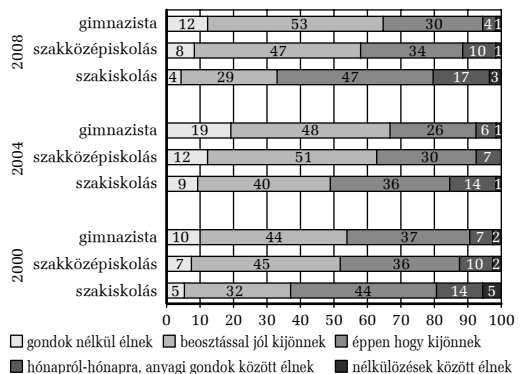
A kibocsátó család örökölt hátrányai tehát tovább „hagyományozódnak”, még egylépcsős felfelé irányuló mobilitásra is rendkívül kicsi az esély.

3. ábra. A szakiskolások, a szakközépiskolások és a gimnazisták megoszlása az apa befejezett iskolai végzettsége szerint (százalékos megoszlás)

A szakiskolai tanulók hátrányos helyzetét jelző harmadik tényező a kibocsátó család anyagi háttere. Az Ifjúság2000, az Ifjúság2004 és az Ifjúság2008 vizsgálatok Gyorsjelentései részletesen mutatták be a magyar 15–29 évesek anyagi és jövedelmi helyzetét. A rendelkezésre álló széles kérdésparkból egy tényezőt, a szubjektív anyagi helyzetet emeljük ki. A három vizsgálat ugyanis azt jelzi, hogy ez a mutató rendkívül pontosan képezi le az ifjúság valós objektív anyagi helyzetét. A 4. ábra adataiból kitűnik, hogy a szakiskolába járó fiatalok szubjektív anyagi helyzete a vizsgált csoportok közül a legrosszabb. A szakiskolások mintegy 3-5 százaléka 2000-ben, 2004-ben és 2008-ban is napi anyagi problémákról számol be, és a gondok

4. ábra. A szakiskolások, a szakközépiskolások és a gimnazisták megoszlása a szubjektív anyagi helyzet alapján (százalékos megoszlás)

nélkül élők aránya is ebben a rétegben a legalacsonyabb (5 százalék körül). Túlnyomó többségük arról számol be, hogy éppen csak kijönnek abból a jövedelemből, amit a család-háztartás egy-egy hónapban felhalmoz. (4. ábra)

Mindezek az adatok megerősítik azt a tételt, hogy a középszintű oktatási rendszeren belül a 2000-es években ugyanúgy, mint a megelőző évtizedekben a szakiskola szíjva fel a leghátrányosabb társadalmi háttérrel rendelkező ifjúsági rétegeket. A napi megélhetési gondokkal küszködő, jelentős részben roma származású,²⁴ esetleg rendezetlen családi körülmények között élő,²⁵ elsősorban fiú²⁶ szakiskolások súlyos, lényegében behozhatatlan versenyhátrányban vannak kortársaikkal, a szakközépiskolába és a gimnáziumba járó 15–19 évesekkel szemben.

A középszintű képzésre járó fiatalok informáltsága, a politikai tudás, ismeret

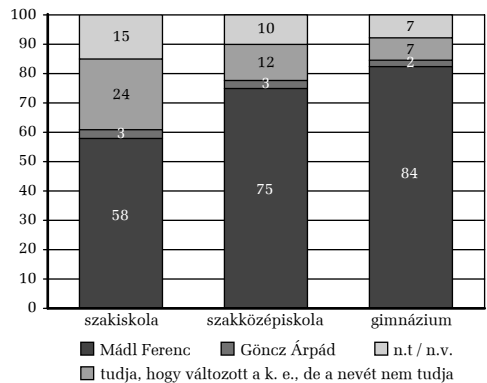
A fiatalok értékvilágát, politikai nézeteit elemző alfejezet több részből áll. Követve az ifjúságszociológiában hagyományos metódust, külön vizsgáljuk a fiatalok politikához, társadalmi, közéleti kérdésekhez, így az Európai Unióhoz való viszonyát, a politikai- közéleti aktivitást, valamint az értékpreferenciákat, attitűdöket.

Amint már jeleztük Örkény Antal, Szabó Ildikó által készített középiskolás vizsgálata is eklatánsan jelezte, hogy a magyar ifjúság politikai tudása, ismerete a témáról meglehetősen visszafogott, sarkosabban fogalmazva alacsony.²⁷ Szabó Ildikóék is jelezték, hogy különösen igaz a politikai ismeretek hiánya a szakmunkásképző intézményekbe járó tizenévesekre. Az Ifjúság2000 kutatás csak megerősíti a korábbi vizsgálati eredményeket.²⁸ A 2000-es ifjúsági vizsgálat során arról kérdezték a kutatók a 15–29 éveseket, hogy mondják meg, ki a Magyar Köztársaság elnöke. A helyes válasz Mádl Ferenc volt. Az egész 15–29 éves korosztály 76 százaléka tudta a megfelelő választ, a többiek vagy rossz nevet mondtak, vagy nem tudták a köztársasági elnök nevét megmondani.²⁹

Ha a középszintű oktatási rendszerbe járó fiatalok válaszait vizsgáljuk, megállapítható, hogy az érettségi nyújtó képzésben részt vevők válaszai lényegében megegyeztek az egész minta átlagával, ezzel szemben a szakiskolások tudtak legkevésbé a kérdésre helyesen válaszolni. Majd 40 százalékuk ugyanis vagy hibás választ adott, vagy egyáltalán nem tudott felelni a kérdésre (lásd 5. ábra). Hasonló eredmények mutatkoztak akkor is, amikor a fiataloknak egy működő ifjúsági szervezetet kellett megnevezniük. A legkevésbé a szakiskolások közül vállalkoztak a feladatra, míg a gimnáziumok tanulói tudtak legnagyobb arányban megnevezni egy bármilyen jellegű ifjúsági szervezetet.

A szakiskolába járó fiatalok válaszai bizonytalanságról, ismerethiányról tanúskodnak, és azt jelzik, hogy a politikai, illetve a közéleti ügyek általában „zavarba ejtik” a szakiskolásokat. Feltűnő továbbá, hogy e csoport esetében – mint majd a későbbiekben látni fogjuk – szinte minden közéleti kérdésnél jelentős a válaszhiány, illetve a „nem tudom” válasz aránya. Első megközelítésben tehát a politika és a közélet nagyon távol áll a szakiskolások általános érdeklődésétől.

5. ábra. Ki Magyarország köztársasági elnöke? 2000 százalékos megoszlás

Kérdés lehet persze, hogy egyáltalán miért fontos, miért van jelentősége a „lexikális” tudásnak. Álláspontunk szerint a társadalmi, politikai, közéleti kérdésekben teljesen járatlan, ismerethiánnyal rendelkező fiatalok sokkal fo-

gékonyabbak lehetnek a fekete-fehér jellegű, azaz leegyszerűsített és ezzel párhuzamosan könnyen emészthető válaszok, vagyis a politikai populizmus iránt. Akinek nincsenek alapvető ismeretei, az nem tud kérdezni, és egy idő után már igénye sem lesz a kérdezésre. Egyszerűen el- és befogadja a bonyolult kérdésekre adott, receptszerűen lecsupaszított válaszokat.

A szakiskolás fiatalok politika iránti érdeklődése

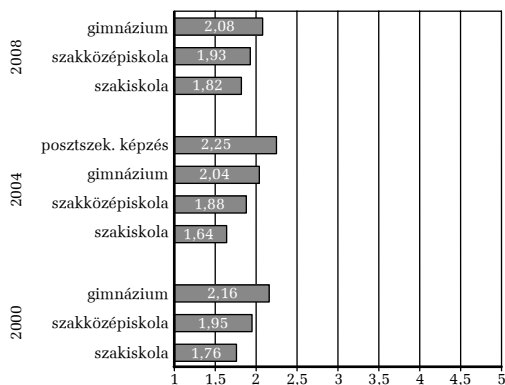
Ahogy erre a fontosabb előzményeket bemutató fejezetben utaltunk, a társadalmi, közéleti kérdések már az 1980-as években is inkább taszították, mint vonzották a magyar fiatalokat. A rendszerváltozás időszakában úgy tűnt, e téren talán lehet változás, és az események sodrása talán az ifjúságot is magával ragadja, a téma esetleg bekerül a kortárs csoportok általános érdeklődésének homlokterébe. E hipotézis azonban tévesnek bizonyult. Az elmúlt közel húsz esztendő értékelve megállapítható, hogy általában a magyar társadalom és különösen a fiatal korosztályok leginkább a választási kampányok, valamint a nagy belpolitikai változások időszakában fordulnak a társadalmi, közéleti, szűkebben politikai kérdések felé, egyébként pedig a politikát az általuk egyébként mélyen elítélt politikusokra hagyják.

Az Ifjúság2000, Ifjúság2004, Ifjúság2008 vizsgálatok teljes egészében megerősítik a fenti kijelentést. A magyar 15–29 évesek politikai érdeklődése egy ötfokú skálán a közepes indexértéknél alacsonyabban, 2,1-es átlagérték körül helyezkedik el.³⁰ Ha már most a középszintű képzési rendszerbe járók politika iránti fogékonyságát vizsgáljuk, a három adatfelvétel alapján megállapítható, hogy a magyar középiskolások a 15–29 évesek egészéhez képest is alacsonyabb érdeklődési szinttel rendelkeznek.

A 6. ábrából kitűnik, hogy a politikai témák iránti fogékonyság az életkor és a választott iskola típusától függ. Politikai szocializációs vizsgálatok jelezték, hogy a 14-18 éves kor a

politikai tudat, valamint a politikai én formálódása szempontjából meghatározó jelentőségű.³¹ Az ebben a korszakban elsajátított minták, értékek, fogalmak és attitűdök – még ha ezek nem is feltétlenül konkrét cselekvésben jelennek meg – lényegében az egész jövőendő állampolgári magatartásukra hatással van. Ennek fényében különösen hátrányosnak és hosszú távon is negatívnak ítéljük a kapott eredményeket. A középszintű oktatási rendszerbe integrált magyar fiatalok jó része nem fogékony a társadalmi problémák iránt, illetve a politikai témákkal szemben kifejezetten elutasító attitűd jellemzi őket. Az Ifjúság2000, Ifjúság2004 és Ifjúság2008 vizsgálatok eredményei azt jelzik, hogy a korosztálon belül a szakiskolások politikai érdeklődése a legalacsonyabb, az 1-től 5-ig terjedő skálán még az 1,9-es átlagot sem éri el. Ez egyben azt is jelenti, hogy körükben a legmagasabb, kb. 50 százalék azok aránya, akiket egyáltalán nem érdekel, további közel negyedüket pedig kevésbé érdekli a politika. 2008-ban a szakiskolai tanulók alig 4 (!) százaléka jelezte, hogy van fogékonysága a politikai témák iránt. Ugyanez a csoport a szakközépiskolásoknál 7, míg a gimnazistáknál 9 százalék. Félő, hogy az ilyen alacsony szintű politikai érdeklődés a későbbiek során alacsony szintű állampolgári aktivitással párosul.

6. ábra. Mennyire érdekli a politika?
1-től 5-ig terjedő skála átlagértékei

Demokráciához való viszony

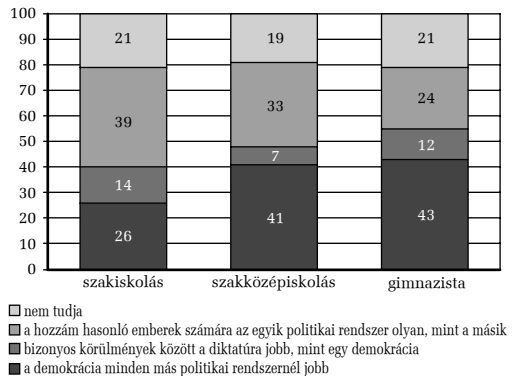
A kérdés egy másik, de a fentiekkel nyilvánvalóan összefüggő vetülete, hogy ha a politika nem is hozza lázba a fiatalokat – egyébként nemzetközi vizsgálatok azt mutatják, hogy ez nemcsak magyar sajátosság³² – talán a demokratikus berendezkedésről mégiscsak rendelkeznek határozott, akár pozitív vagy akár negatív állásponttal. A politikatudomány többféle módon vizsgálja az állampolgárok demokráciához való viszonyát, ennek egy nemzetközi standardokon alapuló változata a következőképpen szól:³³ „A következő kijelentések közül melyik áll közelebb az Ön véleményéhez:

1. a demokrácia minden más politikai rendszernél jobb;
2. bizonyos körülmények között egy diktatúra jobb, mint egy demokratikus politikai rendszer;
3. a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik.”

A demokrácia e kérdésben tehát nem önmagában, hanem a diktatúrákkal szemben méretődik meg. Az Ifjúság2008 vizsgálat eredménye szerint a magyar 15–29 évesek relatív többsége, 41 százaléka a demokráciát tekinti a legjobb rendszernek, de mintegy egyharmaduk lényegében azonos szintre emeli a demokráciát és a diktatúrát akkor, amikor az ún. „kisember” álláspontjára helyezkedik („a hozzám hasonló emberek számára az egyik politikai rendszer olyan, mint bármelyik másik”).³⁴ A középiskolások az átlagos véleménnyel szemben eltérő állásponton állnak, amit a nagyfokú bizonytalanság, a személyes tapasztalatok elsődleges hiánya okoz (20 százalék körüli bizonytalan válasz). A középszintű oktatási rendszerbe járók közül az átlagos véleménytől leginkább a szakiskolások aspektusa tér el. Körükben a legalacsonyabb a demokráciába vetett abszolút hit, és ők azok, akik szinte az összes ifjúsági rétegen belül a leginkább magukra veszik a már említett „kisember” álláspontját: „nekem teljesen

mindegy, hogy milyen a rendszer, úgyis a fejem felett történnek az események” (39%). Ez az álláspont nyilvánvalóan összefügg a már jelzett ismerethiánnyal, és a politikai témák nagyfokú elutasításával.

7. ábra. A következő kijelentések közül melyik áll a legközelebb az Ön véleményéhez? A demokrácia... százalékos megoszlás, 2008

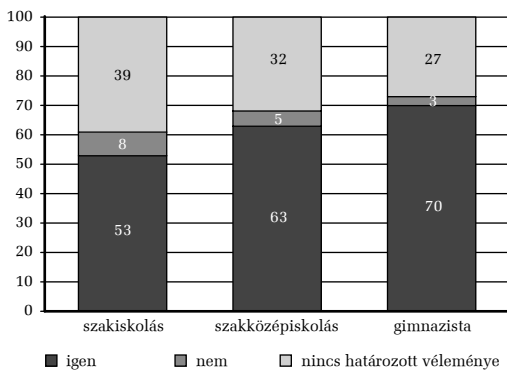
Az Európai Unió csatlakozás megítélése

Ugyanezen motívum, tehát az ismerethiányból fakadó elutasítás és egyfajta közömbösség, a közügyek távolról való figyelemmel kísérése jelenik meg az uniós csatlakozás megítélésében is.³⁵ Az Ifjúság2000 és az Ifjúság2008 vizsgálatok lehetővé teszik, hogy elemezzük a 8 év alatt bekövetkező változásokat. 2000-ben még a csatlakozás előtt állt az ország, éppen 4 esztendővel, míg 2008-ban pont ennyi állt rendelkezésre az elsődleges tapasztalatok feldolgozására. A 2000-es vizsgálat elemzésekor kitént, hogy a 15–29 évesek mintegy kétharmada igenelte a csatlakozást. A támogatás mögött kétféle motiváció húzódott meg: egyrészt egy pozitív, optimista jövőkép, másrészt viszont „...egy kevésbé tudatos, inkább ösztönös érvelési mód...”³⁶

A középfokú intézményrendszerbe 2000 folyamán járó fiatalok közül a gimnazisták véleménye állt legközelebb a 15–29 évesek általános álláspontjához, míg a szakiskolásoké a legtávolabb. Ahogy a 8. ábra jelzi, a gimnáziumi

tanulók 70 százaléka egyetértett a csatlakozás gondolatával, a bizonytalanok aránya pedig 27 százalék volt (a mintaátlag 26%). Ezzel szemben a szakiskolások közel négytizede nem tudott véleményt nyilvánítani a kérdést illetően, ami persze magával hozta azt is, hogy a csatlakozást elfogadók aránya alig haladta meg az 50 százalékot.

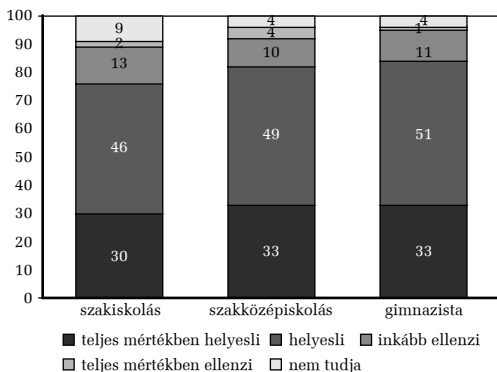
8. ábra. Egyetért-e azzal, hogy Magyarország csatlakozzon az Európai Unióhoz? százalékos megoszlás, 2000

A nyolc esztendővel későbbi válaszok sokkal jobban egy irányba konvergálnak, mint 2000-ben. Az Ifjúság2008 vizsgálat eredménye szerint a magyar középfokú intézményekbe járó fiatalok döntő többsége vagy teljesen, vagy inkább helyesli azt, hogy Magyarország belépett az Európai Unióba. Érdekes, hogy ez esetben a szakiskolai tanulók véleménye is nagyjából megegyezik kortársaikéval, és a bizonytalanok aránya sem tér el alapvetően a másik két rétegtől. Talán azt az óvatos, de optimista kijelentést fogalmazhatjuk meg, hogy a magyar 15–19 évesek már kész tényként fogadják el országunk uniós tagságát.³⁷ (9. ábra)

Érdeemes összehasonlítani a 2000-es és a 2008-as véleményeket abból a szempontból is, hogy mit vártak a személyes boldogulás szempontjából a magyar fiatalok az Európai Uniótól. 2000-ben az ifjúsági generáció véleménye rendkívül nagyfokú bizonytalanságról árulkodott. Már a szakközépiskolások körében is „nem tud-

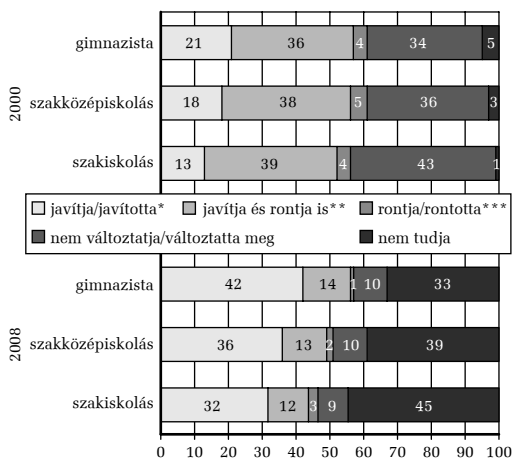
9. ábra. Helyesli-e Ön, hogy országunk csatlakozott az Európai Unióhoz? százalékos megoszlás, 2008

ja” válaszkategória volt a relatíve legmagasabb arányú, a szakiskolásoknál pedig közelítette az 50 százalékot azok aránya, akik nem tudtak vagy nem kívántak véleményt nyilvánítani a jövőbeni változások irányáról. A bizonytalan válaszok nagy aránya ellenére vagy inkább a mellett, a 15–19 évesek véleményét óvatos optimizmus dominálta.³⁸

A 2008-ban mért eredmények azt mutatják, hogy még az óvatos optimista várakozásokat sem tudta az uniós csatlakozás beváltani. Bár lényegében mind a három kortárs csoportnál 5 százalék alatt található azok aránya, akik inkább romlást tapasztaltak a személyes élethelyzetben, de a véleményeket inkább egyfajta status quo, vagy változatlanúság uralja. Különösen igaz ez a szakiskolásokra, akiknek relatív többsége azon az állásponton van, hogy az Európai Unióhoz való csatlakozás nem tudta a helyzetüket javítani. Ezen a ponton újra érdemes felidézni a szakiskolások demokrácia-képét: „rendszerek jönnek, mennek, a magunk fajta emberek helyzete nem sokat változik”. Ezt a sarkalatos véleményt látszik alátámasztani az is, hogy a szakiskolások ebben a kérdésben nem „menekültek” a bizonytalan válaszkategória mögé. Azt érzékeltetik ezen válaszok, hogy a szakiskolások szerint a csatlakozás nem volt képes nyertesekké tenni az egyébként hátrányos helyzetű csoportokat.³⁹

10. ábra. Az Európai Unió csatlakozás milyen hatással volt az Ön személyes helyzetére százalékos megoszlás, 2008

Magyarázat:

- * egyértelműen javítja és javítja (2000), valamint egyértelműen javította és javította válaszok (2008) együttesen;
- ** bizonyos területeken rontja, más területeken javítja (2000), valamint bizonyos területeken rontotta, más területeken javította válaszok (2008) együttesen;
- *** egyértelműen rontja és rontja (2000), valamint egyértelműen rontotta és rontotta válaszok (2008) együttesen;

A szakiskolások politikai ideológiák iránti fogékonysága, politikai preferenciák

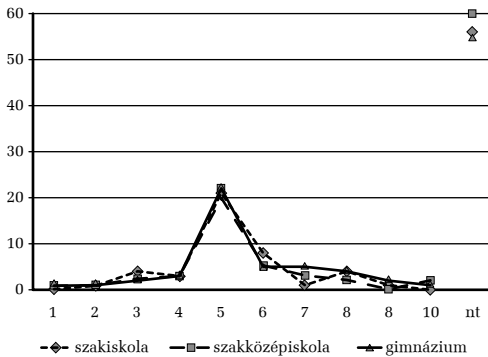
A fentiekben a politikai tudást és a politika bizonyos dimenzióinak megítélését vizsgáltuk. Az alábbiakban még „szoftabb” témákról, a különböző ideológiák elfogadásáról és a politikai preferenciákról lesz szó. Korábban megfogalmaztuk azon félelmünket (hipotézisünket), hogy talán a szakiskolások alkothatják az egyik olyan csoportot, amelyik – épp a politikától való távolságtartás és a politikai ismeretek hiánya miatt – leginkább fogékony lehet a szélsőséges, radikális ideológiák iránt.

A politológiai vizsgálatok az ideológiai mezőben való elhelyezkedést önbevallás útján elemzik. Egyfajta hőmérőn kell a kérdezetteknek elhelyezni magukat, ahol hagyományosan a baloldal az 1-es értékkel, a jobboldal pedig a másik szélsőértékkel⁴⁰ azonos. A rendszerváltozás óta kevésbé látványosan ugyan, de folytonos mozgásban van a bal-jobb ideológiai tengely attól függően, hogy milyen ideológiai karakterű kormány van hatalmon, továbbá ennek a kormánynak milyen a megítélése. Például 2001 táján, amikor az Orbán-kormány megítélése pozitív irányba mozgott el, megnövekedett az önmagukat jobbra illetve jobbközépre sorolók aránya. A 2002-es választásokat követően, a kétszer 100 napos program időszakában pedig éppen fordítva, a skála baloldalra mozgott el.⁴¹ A folytonos mozgás ellenére van néhány állandónak tekinthető pont is. Egyrészt a magyar társadalom döntő többsége középre helyezi magát, illetve a legszélső értékeken viszonylag kevesen találhatók. 20 év távlatában az is kijelenthető, hogy a két oldal közül inkább az önmagukat jobbra helyezők vannak többségben. A harmadik ilyen sarkalatos megállapítás, hogy a bal-jobb ideológiai mezőben való elhelyezés még a felnőtt társadalom jelentős részének, közel egynegyedének is nehézségeket okoz.

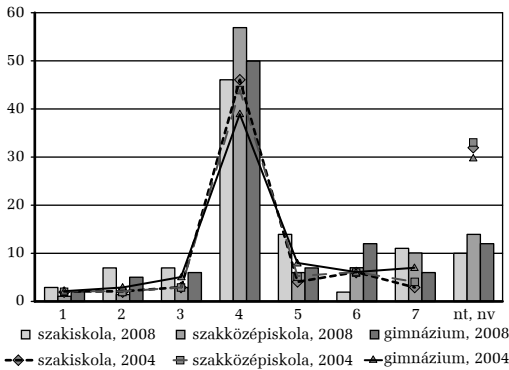
A három nagymintás adatfelvétel lényegében megerősíti a felnőtt társadalomra vonatkozó megállapítások többségét. A bal-jobb ideológiai tengelyen a magyar középiskolások túlnyomó többsége a középső értékre helyezi magát. 2000-ben a vizsgált kortárcsoportok mintegy 20 százaléka, 2004-ben mintegy 40 százaléka, 2008-ban pedig közel 50 százaléka (lásd 11 és 12. ábra).⁴² A szakiskolások e téren alapvetően nem különböznek társaiktól. 2000-ben 20, 2004-ben és 2008-ban mintegy 46 százalékuk sorolta magát a középső értékhez.

A felnőtt társadalomra vonatkozó második megállapítást is verifikálni lehet. 2000-ben a vizsgált réteg mintegy 7 százaléka sorolta magát a baloldalra és 12-17 százaléka a jobboldalra, azaz a különbség közel kétszeres. 2004-ben mind a három középiskolai típus esetében sta-

11. ábra. Bal – jobb orientáció szerinti százalékos megoszlás, 2000

12. ábra. Bal – jobb orientáció szerinti százalékos megoszlás, 2004

bilan kétszeres különbség a jobboldal „javára”, míg 2008-ban differenciáltabb az eltérés az egyes iskolatípusok között. Mindez azt jelenti, hogy 2000-ben és 2004-ben a szakiskolások fiatalok bal–jobb orientációja lényegében nem különbözött kortársaikétól, vagyis vagy közép-re, vagy jobbra helyezték magukat. 2008-ban némiképp, statisztikailag nem releváns módon növekedett azon szakiskolások aránya, akik önmagukat balra helyezték, azonban ezt a változást semmilyen más dimenzióval nem lehet alátámasztani. A szakközépiskolások és gimnazisták körében továbbra is jóval nagyobb a jobboldaliak, mint a baloldaliak tábora.

Ha most a szélső értékeket, azaz a bal és a jobboldali 1-es és 2-es, valamint 6-os és 7-es ka-

tegóriát vizsgáljuk, megállapítható, hogy 2000-ben és 2004-ben minden kortárs csoporthoz képest a szakiskolások körében a legalacsonyabb az önmagukat a két szélső pontra (2000-ben az 1-esre és a 10-esre, 2004-ben pedig az 1-esre és a 7-esre) helyezők aránya. Egyébként is igaz, hogy a középszintű képzésre járók körében statisztikailag nem releváns a bal- és jobboldali szélső értékek elfogadása. A 2008-as adatok e téren jelentős változást mutatnak. Az Ifjúság2008 adatfelvétel eredményei ugyanis azt jelzik, hogy a 6-os és 7-es értéket választók aránya jelentősen megnövekedett. A szakiskolások 11, a szakközépiskolások 10 százaléka választotta a 7-es értéket. Ez drámai növekedés 2004-hez képest. Ha ehhez még hozzávesszük a gimnáziumi tanulók azon 18 százalékát, akik együttesen a 6-os és a 7-es értéken helyezkednek el, megállapítható, hogy a magyar fiatalok jobboldali orientációja jelentősen erősödött négy esztendő alatt.

Végül a harmadik olyan állítást is elfogadhatónak véljük, ami a 18 éven felüli lakosságra vonatkozik. Azaz alapvetően magas azon 15–19 éves fiatalok aránya, akiknek vagy nincs ideológiai hovatartozásuk, nem tudják, vagy nem akarják elhelyezni magukat a „hőmérőn.” E tétel azonban némiképp árnyalásra szorul, ugyanis vizsgálatról vizsgálatra csökkent a bal–jobb tengelyen tájékozódni képtelenek aránya.

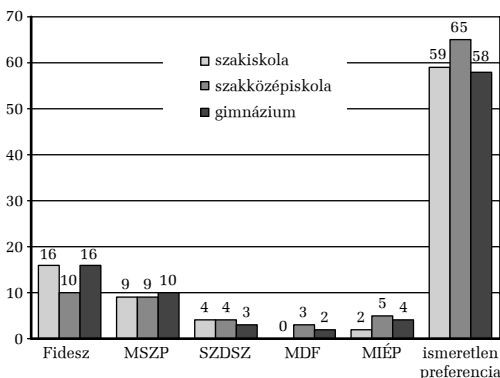
A szakiskolások ideológiai profilja tehát módosult 8 esztendő alatt. 2000-ben és 2004-ben inkább a bizonytalanság dominált, míg 2008-ban egyrészt kismértékben és más dimenziókkal alá nem támasztható módon nőtt azok aránya, akik a baloldalon helyezkednek el, és ezzel párhuzamosan jelentősen többen vallják magukat jobboldali orientációjúnak. Figyelmeztető jel, hogy megnövekedett az önmagukat szélső-jobbra helyezők aránya is.

A vizsgált korosztályon belül a pártpolitikai hovatartozás legfontosabb jellegzetessége a bizonytalanság, illetve a tájékozódási képesség hiánya. 2000-ben, 2004-ben és 2008-ban egyaránt az „ismeretlen preferencia” válaszkategóriában található a legtöbb középiskolás (lásd 13-15. ábra). Ezen összevont érték kategóriába soroltuk

azokat, akik vagy nem mennének el szavazni, vagy nem tudják, kire voksoljanak, vagy nem mondják meg kire szavaznának egy most esedékes parlamenti választáson. A szakiskolások körében korábban tapasztalható bizonytalanság és távolságtartás itt is tetten érhető, hiszen 2004-ben és 2008-ban is épp körükben a legmagasabb az ismeretlen preferenciájúak aránya. Az ideológiai mezőben való elhelyezés lényegében leképeződik a politikai preferenciákban. Ezt jelzi, hogy mind a három vizsgált esztendőben a Fidesz–MPSZ támogatottsága a legmagasabb a korosztályon belül, és az is igaz, hogy a baloldalon található MSZP támogatottsága jelentősen alatta marad a Fideszének. A szakiskolások és a másik két kortárs csoport politikai preferenciái e két nagy párt támogatottságát tekintve érdemben nem különböznek, van ugyan némi mozgás a különböző kutatási évek között, de ezek mögött a pillanatnyi politikai történéseket véljük felfedezni.

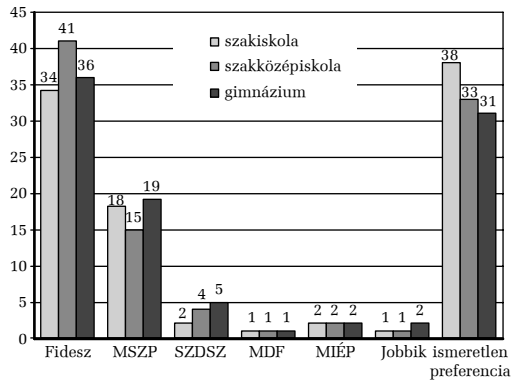
Fő kutatási területünket, a szélsőséges eszméket és pártok tekintve a három vizsgálat eredménye azt mutatja, hogy 2000-ben és 2008-ban is mintegy 4 százalék körül mozgott az ideológiailag szélsőségesnek tekintett Magyar Igazság és Élet Pártja, valamint a Jobbik Magyarországért Mozgalom (együttes) támogatottsága. A szakiskolás tanulók válaszai, illetve pártpreferenciái nem különböznek kortársaikétól, körükben is

13. ábra. Melyik pártra szavazna egy most esedékes parlamenti választáson?
teljes korosztály, százalékos megoszlás 2000

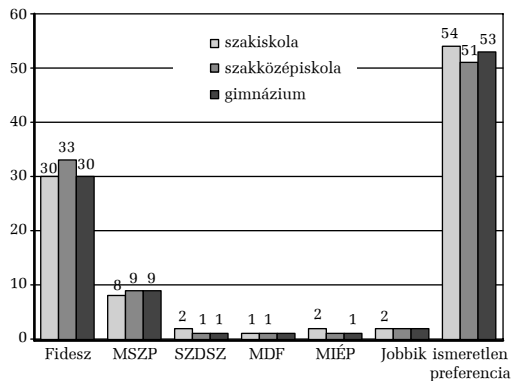

hasonlatos ezen pártok választottsága. Az idődimenziót figyelembe véve érdemi változásról sem beszélhetünk. Ez tehát egyben azt is jelenti, hogy az önmagukat jobbközépre vagy jobbra helyezők értékvilága nem jelenik meg közvetlen pártpreferenciákban. Kérdés azonban, hogy ennek háttérében mi húzódik meg?

14. ábra. Melyik pártra szavazna egy most esedékes parlamenti választáson?
teljes korosztály, százalékos megoszlás 2004

15. ábra. Melyik pártra szavazna egy most esedékes parlamenti választáson?
teljes korosztály, százalékos megoszlás 2008

A politikai aktivitás néhány dimenziója

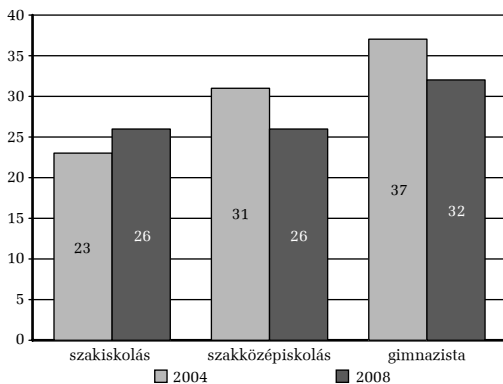
A középszintű oktatási rendszerbe integrálódott fiatalok politikai aktivitása meglehetősen alacsony szintű. 2004-ben és 2008-ban a választá-

sokon való részvételi szándék mintegy egyharmados arány körül mozgott. Ezek az adatok egy átlagos lakossági felvétel eredményeihez képest szignifikánsan alacsonyabbak. A felnőtt népesség mintegy 55 százaléka jelezte ebben az időszakban választási részvételi szándékát.

A szakiskolások esetében még a kortárs csoportokéhoz képest is alacsonyabb a részvételi aktivitás szándéka. 2004-ben 23, 2008-ban 26 százalékuk jelezte, hogy részt kíván venni egy most esedékes parlamenti választáson (lásd 16. ábra). Első ránézésre tehát a politikai tudás hiánya, a politika elutasítása egyben a politikai aktivitás elutasítását is jelenti. 2000-ben lehetőség nyílt ún. nyitott kérdéssel vizsgálni a részvétel elutasításának motivációit. Ebből az derül ki, hogy a szakiskolás fiatalok azért utasítják el a választási aktivitást, mert „egyik pártot sem tartják alkalmasnak a vezetésre” (45%).⁴³ Ezen válaszkategória elfogadottsága a másik két kortárs csoportnál még az egyharmados arányt sem érte el. A második leggyakoribb elutasítási ok egyébként a politika általános elutasítása (35%). Itt kell visszautalnunk a fentebb feltett kérdésünkre. Az ideológiai elköteleződés vélhetően azért nem jelenik meg konkrét pártpreferenciában, mert a kínálat és a kereslet ez esetben nem találkozik egymással.

16. ábra. Részt venne-e egy most esedékes parlamenti választáson? A biztosan részt venne válaszkategóriák százalékos megoszlása

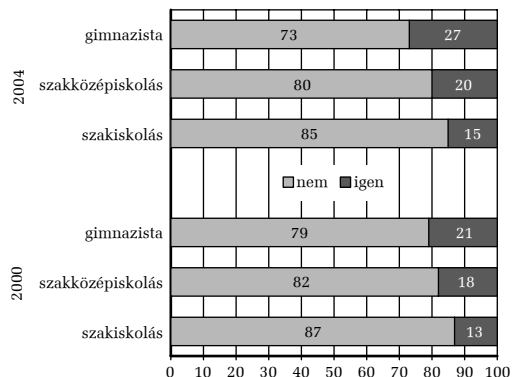

A politikai aktivitás másik, kitüntetett dimenziója a szervezetekhez való kötődés. Nyilvánvaló, és nem szorul különösebb magyarázatra,

hogy azok a fiatalok, akik kapcsolódnak valamilyen formális vagy informális szerveződéshez, csoporthoz, nyitottabbak a társadalmi kérdések iránt, hiszen közösségi szocializációjuk ezt közvetve vagy közvetlenül megalapozza.

A rendelkezésre álló 2000-es és 2004-es adatok azt mutatják, hogy a 15–29 éves korosztály átlagához képest is alacsonyabb a szakiskolások szervezetekhez való kapcsolódása.⁴⁴ A középszintű képzésre járók szervezetekhez való kötődési átlaga 2000-ben kb. 15-19 százalék, míg 2004-ben 22 százalék. Ehhez képest a szakiskolásoknál 13 illetve 15 százalék az arány (lásd 17. ábra). Ez már csak azért is érdekes és tanulságos, mert a kortárs csoportoknál átlagot meghaladó szervezeti kötődésről beszélhetünk. Az Ifjúság2000 és Ifjúság2004-es vizsgálatok elemzésekor a szerkesztők rámutattak, hogy a szervezeti kötődés leginkább a középiskolásokra és a főiskolásokra/egyetemistákra jellemző. A szakiskolások azonban – mint látjuk – nem követik kortársaik szokásait. Ez már csak azért is érdekes, mert egyébként baráti társasággal, baráti körrel azonos mértékben rendelkeznek az összes vizsgált fiatal csoport tagjai, tehát laza, hálózati elven működő társaságokhoz – pl. amatőr zenekarok, tánccsoportok, sport csapatok, internetes hálózatok – barátaikon keresztül is kapcsolódhatnak a szakiskolások.⁴⁵

17. ábra. Tagja-e formális vagy informális civil, társadalmi, politikai, vallási, jótékonyági, sport- vagy kulturális szervezetnek, közösségnek, csoportnak? százalékos megoszlás, 2000 és 2004. *

* 2000-ben a pontos kérdés így hangzott: Tagja-e Ön...?

A politikai aktivitás utolsó vizsgált dimenziója egyben a legszűkebb dimenzió is. Elemzésünk során előbb a mindenki által elérhető választói aktivitást, majd a valamivel magasabb szintű elköteleződést igénylő tagsági viszonyt, végül pedig a tiltakozási mobilizációt vizsgáljuk. Ez az aktivitási forma követeli a legtöbb személyes elköteleződést, személyes energiaráfordítást, és itt a legnagyobb a részvételi kockázat. Ezért az várható, hogy a szakiskolások még a fenti két formához képest is visszafogottabb módon képviselik magukat. Ezen feltételezés azonban alapvetően tévesnek bizonyul. A szakiskolások politikai tiltakozási aktivitása lényegesen nem alacsonyabb, mint kortársaiké, sőt egyes területeken még magasabb arányokról is beszélhetünk. A 2004-es és a 2008-as adatfelvétel eredményei alapján az állapítható meg, hogy a szakiskolások mobilizációja következetesen magasabb az erőszakos és/vagy illegális eseményeknél. Bár összességében alacsony részvételi arányok találhatók az alábbi táblázatban, de mind a személyekkel szembeni erőszak, mint a köztulajdon rongálása, mind az utcai zavargások esetében látható a különbség a szakiskolások és kortársaik válaszaiban (lásd 1. táblázat).

Különösen fontosnak és drámainak tartjuk a személyekkel szembeni erőszak viszonylag magas arányát.

A 2008-as adatfelvétel során nyílt először lehetőség arra, hogy a 2006-os erőszakos budapesti tüntetéseket és az azt követő rendszeresen visszatérő utcai zavargások utóhatásait elemezzük a 15–29 évesek körében. A teljes mintát, azaz az egész ifjúsági populációt tekintve a részvétel két százalék volt, a szakiskolásoknál azonban három. Bár statisztikailag nem lehet túlértékelni ezt az adatot, de az illegális és/vagy erőszakos más eseményekkel együttesen vizsgálva az utcai zavargások eredményét, az adatok arra utalnak, hogy a szakiskolásokban van egyfajta „hajlam”, készség a rendzavarások iránt. A politika általános elutasítása, a politikai ismerethiány, valamint a politikai antiaktivizmus azt a feltételezést látszik alátámasztani, hogy a szakiskolások ezirányú motivációi nem a szélsőséges erőkkal való értékközösségen alapul. Sokkal inkább arról lehet szó, hogy jó „heccnek”, jó „bulinak” tartják ezeket az eseményeket,⁴⁶ ahol „levezzethetik” a bennük rejlő feszültségeket és fitogtathatják esetleges fizikai erőfölényüket.⁴⁷

1. táblázat. Részt vett-e...?

Néhány tiltakozási formában való részvétel százalékos megoszlása, 2004, 2008.

	2004			2008		
	szakiskolás	szakközépiskolás	gimnazista	szakiskolás	szakközépiskolás	gimnazista
aláírásgyűjtés	24	25	25	14	17	21
személyekkel szembeni egyéb erőszak	12	4	4	6	4	4
köztulajdon rongálása	7	4	5	5	2	3
tüntetés	2	2	4	2	3	5
illegális tüntetés	2	1	1	2	1	2
utcai zavargás				3	2	2
személyek megdobálása				2	1	2

A vizsgált fiatalok legfontosabb értékpreferenciái

A fenti feltételezést az értékpreferenciák vizsgálata is megerősíti. A kvantitatív adatok elemzése alapján ugyanis kijelenthető, hogy a szakiskolások világát leginkább a materiális értékek, mindenekfelett a pénz vezérli. Két kérdéssel is teszteltük a középszintű oktatási rendszerbe járók értékvilágát, az értékpreferenciáit. Az Ifjúság2000 és az Ifjúság2004 vizsgálatokban a fiataloknak az ún. Rokeach-tesztet követve mintegy 20 felsorolt érték közül kellett megállapítaniuk, hogy melyeket tartanak közelállóknak vagy távolállóknak. Az értékek együttállása alapján 4-4 ún. faktort képeztünk. Egy-egy faktorban több érték található, azonban eltérő súly-

lyal. A faktoroknak olyan nevet adtunk, amely összességében legjobban jellemzi a mögöttük megbúvó értékeket:

- politikai értékfaktor: a faktorban meghatározó szerepet játszó értékek a nemzet, a társadalmi rend, a tradíció,
- érzelem faktor: a faktorban meghatározó szerepet játszó értékek a szerelem, a barátság, azaz a partnerkapcsolatok és a békés világ,
- életmód faktor: a faktorban meghatározó szerepet játszó értékek az érdekes élet, a változatos élet, a barátság,
- fogyasztói társadalom faktora: olyan értékek szerepelnek nagy faktorsúllyal, mint például a gazdagság (pénz), a hatalom, a szépség, vagyis olyan értékek, amit a fogyasztói társadalom sugall, mint a sikeresség zálogát.

2. táblázat. Az egyes iskolatípusba járók értékpreferenciái a képzett faktorok átlagértékei alapján, 2000, 2004⁵⁰

	Érték faktor	Érzelem faktor	Fogyasztói faktor	Életmód faktor
	2000			
szakiskolás	-0,13441(↓)**	-0,10812	0,105507(↑)*	-0,04853
szakközépiskolás	-0,01357(↓)	0,036359(↑)	-0,00524	0,025157
gimnazista	0,075941(↑)	0,013321	-0,04355(↓)	-0,00295
2004				
szakiskolás	-0,0789887(↓)	-0,0397558	0,0320621(↑)	-0,0630855
szakközépiskolás	0,0081642	-0,0081355	0,0625124(↑)	0,0032130
gimnazista	0,0290103	0,0363422(↑)	-0,0766552(↓)	0,0311595

Magyarázat:

2000

Az „érték” faktorban meghatározó szerepet játszó válaszok: nemzet, társadalmi rend, tradíció;
 „érzelem” faktorban meghatározó szerepet játszó válaszok: szerelem, barátság, békés világ;
 „fogyasztói” faktorban meghatározó szerepet játszó válaszok: hatalom, gazdagság, pénz;
 „életmód” faktorban meghatározó szerepet játszó válaszok: érdekes, változatos élet, barátság.

2004

Az „érték” faktorban meghatározó szerepet játszó válaszok: nemzet, tradíció, vallás;
 „érzelem” faktorban meghatározó szerepet játszó válaszok: szerelem, barátság, család;
 „fogyasztói” faktorban meghatározó szerepet játszó válaszok: hatalom, gazdagság, pénz;
 „életmód” faktorban meghatározó szerepet játszó válaszok: érdekes, változatos élet.

* az érték statisztikailag szignifikáns módon magasabb az átlaghoz képest.

** az érték statisztikailag szignifikáns módon alacsonyabb az átlaghoz képest.

Az egyes faktorok és a vizsgált kortárs csoportok kapcsolatából kitűnik, hogy az összes faktor közül a szakiskolások körében épp ez utóbbi, tehát a fogyasztói faktor a leghangsúlyosabb, ennek van a legnagyobb átlagértéke.⁴⁸ A leginkább elutasított faktor – és ebben semmi meglepő nincs – az értékfaktor, azaz olyan értékek együttese, mint nemzet, tradíció, társadalmi rend.⁴⁹ Az értelemfaktor egyébként tipikusan gimnazista faktor, amin persze nem is lehet csodálkozni, hiszen a gimnáziumokba túlnyomórészt lányok járnak. Az értékfaktor szintén inkább a gimnazistákra jellemző, akik a kortárs csoportokat összehasonlítva a legfogékonyabbak a politikai témák iránt. A szakközépiskolások esetében mind a két évben rendkívül enyhe, de pozitív átlageredmény regisztrálható az életmód faktorral kapcsolatban. (2. táblázat)

Egy másik módon is vizsgáltuk a középszintű oktatási intézmények tanulóinak értékvilágát. Arra a kérdésre, hogy „Mi kell ma Magyarországon az érvényesüléshez?” a három vizsgált csoport tagjai eltérő válaszokat adtak. A gimnazisták a tudást emelték ki, míg a szakiskolások

– ahogy fentebb is – a gazdagságnak, a pénznek tulajdonítottak kiemelt jelentőséget.

Az értékpreferenciákkal szoros összefüggésben áll, hogy a fiatalnak vannak-e jövőbeni tervei, és ha igen azoknak milyen megvalósulási esélyt lát. Két év vonatkozásában vizsgáltuk a kérdést, amiből kitűnt, hogy statisztikailag ugyan nem releváns módon, de a szakiskolásoknak vannak a legkisebb mértékben személyes tervei. 2000-ben 93 százalékuknak, 2004-ben 86 százalékuknak voltak olyan terveik, amelyeket a következő években meg kívántak valósítani (18. ábra).

A tervek egyébként meglehetősen egysíkúak: szakmaszerzés a szakiskolásoknál, diploma a gimnazistáknál, elhelyezkedés, munkahely, amik egyáltalán nem utalnak szárnyaló fantáziára, a földtől elrugaskodott elképzelésekre. Itt is megjelenik a materiális javak iránti vágy: új autó – különösen a szakiskolásoknál, esetleg lakásvásárlás. Utazni a szakiskolások csak három százaléka szeretne, ennél „vadabb” elképzelésekről pedig egyszerűen nem számoltak be 2000 folyamán a kortárs fiatalok.

3. táblázat. Véleménye szerint mi szükséges ahhoz, hogy valaki érvényesüljön a mai magyar társadalomban? két válasz lehetséges, százalékos megoszlás, 2000

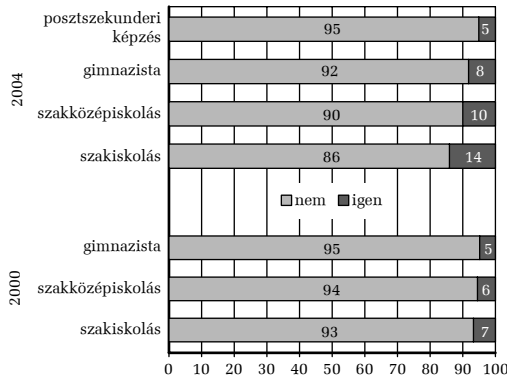
	szakiskolás	szakközépiskolás	gimnazista
Pénz, anyagiak	57 (↑)*	48	46
Tudás, felkészültség	29 (↓)**	40	50
Összeköttetés, ismerettség	29 (↓)	33	33
Biztos munka(hely)	16 (↑)	12	7
Jó szakma	14 (↑)	11	6
Akaraterő, ambíció	10	14	11
Ügyeskedés	8	8	10
Kemény munka	5	4	4
Könyöklés, pofátlanság	3	1	2
Tisztességtelenség	2	1	1

Magyarázat:

* az érték statisztikailag szignifikáns módon magasabb az átlaghoz képest.

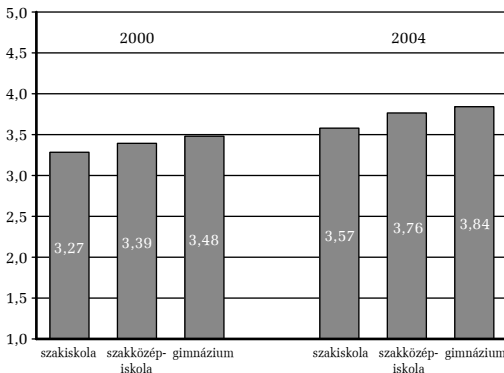
**az érték statisztikailag szignifikáns módon alacsonyabb az átlaghoz képest.

18. ábra. Van-e olyan személyes elképzelése, amit meg szeretne valósítani? százalékos megoszlás, 2000, 2004

A személyes élettervek megvalósulási esélyét összességében hármasnál jobbra értékelik a közép fokú intézménybe járó fiatalok. Ez esetben is igaz azonban, hogy kortársaikéhoz képest a szakiskolások reményei a legrosszabbak 2000 és 2004 folyamán egyaránt.

19. ábra. Milyennek látja a személyes élettervek megvalósulási esélyeit? 1-től 5-ig terjedő skála átlagértékei, 2000, 2004

Az értékpreferenciák részletes vizsgálata tehát azt jelzi, hogy a középiskolás fiatalságot, különösen a szakiskolásokat egyfajta hedonista gondolkodásmód és magatartás jellemzi. E hedonizmus lényege a „mindent, most azonnal!”. Életvitelükben és életmódjukban a „buli”, a partnerkapcsolatok (szerelmek), az alkohol és részben a drogok játsszák a legnagyobb szerepet. A tanulásnak, a

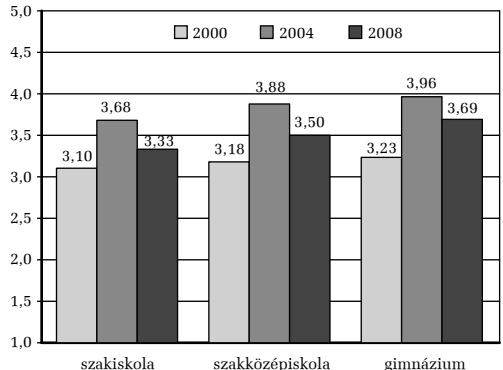
tudásnak, illetve – mint láttuk – a közéleti kérdéseknek vajmi kevés jelentősége van, nem a jövőre orientálódnak, hanem a mára. A lényeg a pillanat öröme, amit azonnal meg kell ragadni, bármilyen áron. Nem véletlen, hogy a legveszélyeztetettebb iskolába járó csoport épp a szakiskolai tanulók rétege. Az átlaghoz képest jóval magasabb körükben a dohányzók, az alkoholt nagyobb mennyiségben fogyasztók és a drogot kipróbálók aránya.

4. táblázat. A legalább hetente dohányzók, az elmúlt egy évben erősen ittas állapotba kerülők, valamint a drogot kipróbálók aránya vizsgált csoportokban, 2004, százalékos megoszlás

	dohányzók	volt részeg	kipróbált drogot
Szakiskolába jár	43	35	15
Szakközépiskolába jár	31	34	18
Gimnáziumba jár	22	25	12

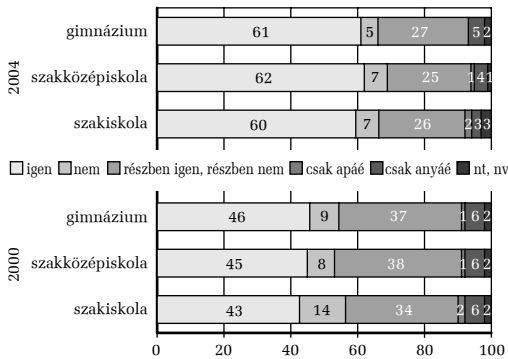
Talán nem véletlen, hogy épp a szakiskolások a legkevésbé elégedettek élethelyzetükkel. Mind a három vizsgált évben a szakiskolások válasza alapján képzett indexérték a legalacsonyabb, ami minden valószínűség szerint összefügg eleve hátrányos családi körülményeikkel, valamint azzal, hogy az elmúlt évek során helyzetük nem-hogy javult, de inkább romló tendenciát mutat.

20. ábra. Mindent számításba véve mennyire elégedett azzal, ahogyan most él? 1-től 5-ig terjedő skála átlagértékei, 2000-2008

Végül az utolsó pont, amit a szakiskolások vizsgálatakor meg kell jegyezni, hogy e csoport nem mutatja a „lázadó fiatalság” jellegzetességeit. Szülei életvezetési elveit 2000-ról 2004-re egyre többen fogadták el, így 2004-ben már több mint 60 százalék volt a szülői eszménybe besimulók aránya. Nincs ez lényegesen másként a politikai kérdések esetében sem. Ott 50 százalék körül mozog a szülők politikai nézeteit elfogadók aránya. E téren pedig érdemi különbség nincs az egyes szegmensek között.

21. ábra. Az ember különbözőképpen ítélheti meg azt, amilyen elvek szerint szülei élnek. Megfelel-e az Ön eszményének szülei élete? 2000, 2004 százalékos megoszlás

5. táblázat. Politikai kérdésben Ön egyetért a szüleiével vagy nem ért egyet? 2004, 2008 százalékos megoszlás

	szakiskolás	szakközépiskolás	gimnazista
	2004		
Igen	47	47	52
Nem	8	7	5
Részben igen, részben nem	23	26	23
Nt, nv	23	20	20
2008			
Igen	53	56	52
Nem	10	7	6
Részben igen, részben nem	27	27	31
Nt, nv	10	10	11

Összességében tehát egy magába forduló csoportról van szó, amely alapvetően saját szűk életvilágában érzi otthon magát, mindent, ami ezen túl helyezkedik el idegenül, bizalmatlanul szemléli. Véleményünk szerint azonban ezek az adatok egyáltalán nem megnyugtatóak, mert felvetik annak a lehetőségét, hogy pont az ismerethiányból, pont a pillanatnyi szükségletek kielégítésének mérhetetlen vágyából adódóan („csak a buli kedvéért”) mégiscsak beleszűrődhetnek olyan helyzetekbe, amelyek egy részüket a társadalmon kívül helyezheti. Mindezek a kérdések más társadalomtudományi eszközökkel történő vizsgálatra ösztönöznek, így a későbbiekben kvalitatív módszerek alkalmazása is szükségessé válik.

Jegyzetek

- 1 Szabó Miklós: „A politikai szocializáció” In: Kéri László (szerk.): *Societas Politica – Fejezetek a politikai szociológia köréből* Miskolc, 2001. 258. o.
- 2 Idézett mű, 259. o.
- 3 Szabó Ildikó: *Az ember államosítása – Politikai szocializáció Magyarországon* Budapest, Tekintet Könyvek, 1991.
- 4 Szabó Ildikó a nyolcvanas években végzett kutatásai alapján arra a következtetésre jut, hogy a magyar fiatalok politika iránti érdeklődése a vizsgált időszak alatt meglehetősen visszafogott. Megállapítja, hogy amíg a magyar fiataloknak csak mintegy 12 százalékát érdekli nagyon a politika világa, addig a francia fiatalok körében ez a kitüntetett politika iránti érdeklődés 32 százalékos szinten áll. Lásd: idézett mű, 87-90. o.
- 5 Szabó Miklós: idézett mű, 263. o.
- 6 Szabó Miklós: idézett mű, 264. o.
- 7 Gászó Ferenc-Laki László: *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón* Budapest, Okker Kiadó, 2000.
- 8 A szerzők egy 1994-es kutatásukra hivatkozva azt állapították meg (idézett mű, 138. o.), hogy a megkérdezett fiatalok mintegy 40 százaléka azt a reményét fejezte ki, hogy rövidesen az országra – és így nyilvánvalóan a társadalomra is – köszönt a gazdasági fellendülés időszaka. 1997-es empirikus vizsgálatukban viszont már arról számoltak be, hogy a fiatal nemzedéket rendkívül meggyötörték a rendszerváltást követő gazdasági-társadalmi feszültségek.
- 9 Stumpf István e folyamatot demokratikus deficitként értelmezi.
- 10 Gászó Ferenc-Laki László: *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón* Budapest, Okker Kiadó, 2000. 138-168. o.
- 11 Örkény Antal: „A középiskolát bevégző korosztály politikai ismeretei és cselekvési mintái” In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság, mint esély?* Szeged, Belvedere, 2000.
- 12 Szabó Ildikó, Örkény Antal: *Tizenévesek állampolgári kultúrája* Minoritás Alapítvány, Budapest, 1998. 63-70. o.
- 13 Idézett mű: 71-77 o.
- 14 Megjegyzik ugyanakkor, hogy a negatív folyamat a felnőttek körében is rögzíthető.
- 15 Gászó Tibor – Szabó Andrea: „Társadalmi közérzet, politikához való viszony” In: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) *Ifjúság2000 Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002.
- 16 Megjegyzik ugyanakkor, hogy még az egyetemi végzettséggel rendelkező fiatalok esetében is csak az átlagos szintet éri el a közéleti témák iránti figyelem mértéke.
- 17 A legtöbb aktív taggal az egyházak (a mintába kerültek 7 százaléka) és a szabadidős, sportszervezetek (4%) rendelkeznek.
- 18 A választási részvételt elutasítók között az átlagos értéknél magasabb arányt képviselnek a szakmunkásképzőbe járók (és a nyolc osztályt végzettek).
- 19 A politika csak a fiatalok egy szűk rétege – elsősorban iskolai státus hierarchiában magas pozíciót elfoglalt férfiak magasan iskolázott fiú gyermekei – számára jelent valódi értéket. Ők azok, akik az átlagnál intenzívebben érdeklődnek a politika iránt, valamint stabilabb aktivitást mutatnak a közéletben is szervezeti kötődés.
- 20 Itt kell megemlítenünk, hogy a 15–18 éves korosztályon belül a nem tanuló fiatalok aránya 10 százalék alatt található úgy, hogy az életkor előrehaladtával természetes módon növekszik arányuk.
- 21 2004-ben további 74 ún. posztszekunderi képzésre járó fiatal is lekérdezésre került. Jelezni kell azonban, hogy a 74 fiatal önálló elemzésére – az alacsony elemszám miatt – csak korlátozott módon nyílik lehetőség: abban az esetben, ha a kapott eredmények nagyon jelentős, tendenciáértékű különbséget mutatnak, érdemes azokat beemlíteni.
- 22 Lásd: Gászó Ferenc, Laki László: *Fiatalok az újkapitalizmusban* Budapest, Napvilág Kiadó, 2004.; Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) *Ifjúság2000 Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002.
- 23 Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkügyi Intézet, 2009. 26. o.
- 24 Az Ifjúság2008 vizsgálat két féle módon (önbevallás, külső megítélés) is vizsgálta a 15–29 évesek etnikai hovatartozását. Mindkét metódus alapján

- állítható, hogy a középszintű oktatási rendszerbe járó roma fiatalok leginkább a szakiskolákat választják. Másképpen, a szakiskolások mintegy 14 százaléka roma származású, míg a gimnáziumba járók között kb. 2% ez az arány.
- 25 Elvált szülők, csonka család, stb.
- 26 A három vizsgálatban lényegében azonos módon mintegy kétharmad a fiúk és egyharmad a lányok megoszlása a szakiskolásokon belül.
- 27 Lásd: Szabó Ildikó, Örkény Antal: *Tizenévesek állampolgári kultúrája* Minoritás Alapítvány, Budapest, 1998.
- 28 A másik két nagymintás vizsgálatban nem voltak politikai tudást mérő kérdések.
- 29 Saját számítás.
- 30 Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkügyi Intézet, 2009. 107. o. 67. ábra.
- 31 Erről részletesen lásd Annick Percheron munkásságát. In: Szabó Ildikó, Csákó Mihály (szerk.): *A politikai szocializáció* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.
- 32 Lásd Raymond Hudon – Benoît-Paul Hébert: „Miért kellene a fiataloknak a politika iránt érdeklődniük?” In: Szabó Ildikó, Csákó Mihály (szerk.): *A politikai szocializáció* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.
- 33 Fontosnak tartjuk a pontos kérdést és az összes válaszkat precízen ismertetni. A kérdést ugyanis gyakran félreértik vagy félremagyarázzák a magyar sajtóban.
- 34 Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkügyi Intézet, 2009. 104. o. 63. ábra.
- 35 E kérdés vizsgálatát azért tartjuk fontosnak, mert a rendszerváltozás óta az Unióba való belépés volt az egyetlen olyan politikai aktus, amelyről a magyar társadalom határozottan dönthetett. Akarja-e a Magyar Köztársaság szuverenitását korlátozni vagy sem?
- 36 Laki László, Szabó Andrea, Bauer Béla (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001. 60. o.
- 37 A szakiskolások esetében az uniós tagság melletti elköteleződés talán abból is fakadhat – amint azt a fókuszcsoporthoz vizsgálatok alátámasztják –, hogy az egyedüli perspektívát számukra egy esetleges uniós munkavállalás biztosíthat.
- 38 Az Európai Unió csatlakozás megítéléséről lásd: Kern Tamás, Szabó Andrea: „Az Euró-atlanti csatlakozás megítélése a fiatalok körében” In: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) *Ifjúság2000 Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002.
- 39 Ezt a félelmet fogalmazza meg tanulmányukban a Kern, Szabó szerzőpáros. Idézett mű: 268-273 o.
- 40 2000-ben ez a 10-es, 2004-ben és 2008-ban ez a 7-es volt.
- 41 Erről részletesen lásd a különböző elemző cégek politikai pártpreferenciákról szóló sajtóközleményeit. pl. <http://www.szazadveg.hu/kutatas/archiv.php>
- 42 Jelezni kell, hogy 2000-ben és 2004-ben eltért a kérdés technikája.
- 43 Két válasz lehetséges.
- 44 A magyar fiatalok mintegy 16 illetve 2004-ben 15 százaléka kapcsolódott a két esztendő során civil szervezetekhez. Laki László, Szabó Andrea, Bauer Béla (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001. 55. o.
- 45 Bár erre semmilyen empirikus bizonyítékunk sincs, az is előfordulhatott, hogy nem értették meg pontosan a kérdést.
- 46 Nem zárható ki az sem, hogy az ilyen attitűd a szakiskolásokra jellemző „kisember” létből fakadó kisebbségi érzés kompenzálásaként értelmezhető.
- 47 Csak emlékeztetőül, átlagosan kétharmaduk fiú.
- 48 Az átlagérték minél közelebb van a +1-hez, annál inkább elfogadott az adott faktor, illetve a mögötte meghúzódó értékek. A kijelentés a negatív oldalon is igaz, tehát minél közelebb van a -1-hez, annál inkább elutasítják azt a vizsgált csoportok.
- 49 Bár 2008-as adatok nem állnak rendelkezésre, de az ideológiai mezőben történt elmozdulás okán feltételezhetjük azt, hogy ennek a politikai értéktornak megnövekedett a jelentősége a szakiskolások diákok értékvilágában.
- 50 Megjegyzés: a két vizsgálat során egy-két érték tekintetében változott a felsorolásra került értékpárk, ami nyilvánvalóan némiképp változtatja a 2000-ben és 2004-ben feltárt faktorok értelmezését. Az alaptendenciák azonban – mint fentebb láthatók – nem változtak.

Irodalom

- Bauer Béla, Szabó Andrea (szerk.): *Ifjúság2008 Gyorsjelentés* Budapest, Szociálpolitikai és Munkaügyi Intézet, 2009.
- Gazsó Ferenc, Laki László: *Fiatalok az újkapitalizmusban* Budapest, Napvilág Kiadó, 2004.
- Gazsó Ferenc-Laki László: *Esélyek és orientációk – fiatalok az ezredfordulón* Budapest, Okker Kiadó, 2000.
- Gazsó Tibor, Szabó Andrea: „Társadalmi közérzet, politikához való viszony” In: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) *Ifjúság2000 Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002.
- Kern Tamás, Szabó Andrea: „Az Euró-atlanti csatlakozás megítélése a fiatalok körében” In: Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) *Ifjúság2000 Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002.
- Laki László, Szabó Andrea, Bauer Béla (szerk.): *Ifjúság2000 Gyorsjelentés* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2001.
- Örkény Antal: „A középiskolát bevégző korosztály politikai ismeretei és cselekvési mintái” In: Gábor Kálmán (szerk.): *Társadalmi átalakulás és ifjúság. A szabadság, mint esély?* Szeged, Belvedere, 2000.
- Raymond Hudon – Benoît-Paul Hébert: „Miért kellene a fiataloknak a politika iránt érdeklődniük?” In: Szabó Ildikó, Csákó Mihály (szerk.): *A politikai szocializáció* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.
- Szabó Andrea, Bauer Béla, Laki László (szerk.) *Ifjúság2000 Tanulmányok I.* Budapest, Nemzeti Ifjúságkutató Intézet, 2002.
- Szabó Ildikó, Csákó Mihály (szerk.): *A politikai szocializáció* Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó, 1999.
- Szabó Ildikó, Örkény Antal: *Tizenévesek állampolgári kultúrája* Minoritás Alapítvány, Budapest, 1998.
- Szabó Ildikó: *Az ember államosítása – Politikai szocializáció Magyarországon* Budapest, Tekintet Könyvek, 1991.
- Szabó Miklós: „A politikai szocializáció” In: Kéri László (szerk.): *Societas Politica – Fejezetek a politikai szociológia köréből* Miskolc, 2001.

